

Stilte na de storm: Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw *

R. E. DE BRUIN

INLEIDING

Tegen het midden van de negentiende eeuw stond Utrecht bekend als een bolwerk van rust en orde. Het was een notabelenstad met statige grachten, waar de aanzienlijken woonden die de stad bestuurden, een taak waarmee hun voorouders zich vaak al eeuwen hadden beziggehouden. Het leiden van de stad geschiedde in grote bedaardheid, zonder partijtwisten of politieke beweging. Grote bekendheid genoot de domstad door haar universiteit waarvan de belangrijke theologische faculteit een orthodoxe reputatie genoot.

Dit beeld contrasteert met het Utrecht in de jaren tachtig van de achttiende eeuw, toen de gebeurtenissen in de stad de belangstelling van de hele Republiek en zelfs van daarbuiten trokken. In de literatuur over de patriottentijd neemt de stad een prominente plaats in. Dit artikel behandelt de ontwikkeling vanaf de patriottentijd tot het jaar 1851 toen door de invoering van de nieuwe gemeentewet een geheel andere situatie ontstond. De invalshoek is primair politiek, maar daarnaast zullen sociaal-economische aspecten de aandacht krijgen.

DE PATRIOTTENTIJD EN DE BATAAFS-FRANSE PERIODE

De politieke ontwikkelingen in het Utrecht van na 1780 zijn zeer opmerkelijk. Tot die tijd vormden stad en provincie (altijd in zekere rivaliteit) een steunpilaar voor de stadhouder. De Utrechtse vertrouweling van Willem V in diens patronagestelsel was Willem Nicolaas Pesters. Zelf geen lid van de vroedschap beheerste deze luitenant-stadhouder de stedelijke raad via een hem welgezinde factie, de Pesteriaanse Cabale.

Het institutionele bestel in Utrecht was bijzonder gunstig voor de stadhouder, omdat deze door het regeringsreglement van 1674 grote invloed had. Dit door

* Bij de voorbereiding van de voor het congres van het Nederlands Historisch Genootschap gehouden lezing, waarvan dit artikel een uitwerking is, heeft drs. J. H. von Santen mij het manuscript van zijn inmiddels verschenen artikel 'Politiek leven in de stad Utrecht rond het midden van de negentiende eeuw (1840-1860)', *Jaarboek Oud-Utrecht* (1985) 147-156, en enkele aantekeningen ter inzage gegeven. Het gedeelte over de jaren veertig is voor een belangrijk gedeelte op dit materiaal gebaseerd.

1 D. J. Roorda, 'Prins Willem III en het Utrechts regeringsreglement. Een schets van gebeurtenissen, achtergronden en problemen', in: H. L. Ph. Leeuwenberg en L. van Tongerloo, ed., *Van Standen tot Staten. 600 jaar Staten van Utrecht* (Utrecht, 1975) 91-133; [J. Wagenaar], *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, XI (Amsterdam, 1758) 236-238. Voor de tekst van het reglement, zie: J. van de Water, ed., *Groot Plakkaatboek vervattende alle de Placaten, Ordonnantien en Edicten der Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht, mitsgaders van de Ed. Groot Achtb. Heeren Borgemeesteren en Vroedschap der stad Utrecht tot het jaar 1728 ingesloten*, I (Utrecht, 1729) 169-174.